
ПЕРЕДНЕ СЛОВО

Закони є відтворенням пануючих у суспільстві відносин. Кримінальні закони тим більше. Проте сучасні події, пов'язані із колапсом інституціональних структур на рівні загального та їх результатами (масові політичні хвилювання, самосуди, ефект «Врадіївки», ефект «справи Макар», помножений на каталізатори соціальних мереж), відтворюють достатньо цікаву ситуацію — ступінь оцінки антисоціальної поведінки почав визначатися не законами та постановами, а ефектом взаємодії між людьми із проводу очікуваного блага, вищих соціальних інтересів, почуття індивідуальної та колективної безпеки.

При цьому відбувається інверсія цінностей — від нормативно врегульованих варіантів поведінки до соціально допустимих та заохочуваних, навіть при негативній оцінці їх законом. Таким чином, модель «правопорушення — відповідальність» у колективній поведінці все частіше змінюється на модель «зловживання правом — заохочення». Це проявляється в сучасних політичних та інших соціальних процесах, що виражаються у зловживаннях правом на повстання або його концептами, в організації спеціалізованих формувань для підтримання суспільного спокою та навіть для захисту колективної справедливості (право на самосуд), зокрема, для захисту колективної та індивідуальної безпеки (організація громадських служб безпеки).

Тут також проявляється парадокс сучасної публічно-правової доктрини, який полягає в поступовому розмиванні публічності, в поверненні до презумпування примату індивідуального, приватного над державним, публічним, громадським. Або хоча б у пошуках балансу такого стану, врівноваженого захисту приватних та публічних інтересів примусовими засобами та методами. Антропоцентризм сучасних досліджень є явним. Чітко він прослідковується і в кримінально-правових роботах.

Проте, як правило, все обмежується лозунгами або вказівкою на розвиток ідей відновного правосуддя, медіації та примирення в кримінальному праві та процесі. Самі ж кримінально-правові норми залишаються в незмінному вигляді охоронцями вічних та непорушних інтересів держави. Нам вже доводилось писати про те, що із метою забезпечення соціальної інтеграції в справі контролю над злочинністю Кримінальний кодекс повинен бути написаний не для правозастосовників, а для потерпілих¹.

Закон, що захищає звичайного громадянина, заслуговує на його вдячність та розуміння. Закон зрозумілий є визнанням законом. Закон визнаний є законом, вимоги якого виконуються. Від схеми патріархальних взаємовідносин «публічне право — особистість» ми приходимо до схеми патерналістських відносин «публічне право — сім'я — особистість». В такій тріаді сімейність, духовність та моральність публічно-правових норм якраз і свідчить про можливість підвищення їх емотивності, сприйняття їх близькості з людиною та її функціями.

Показовим у цьому питанні є підхід законодавця Румунії, який в розділі першому Особливої частини Кримінального кодексу 2004 року об'єднав всі посягання на особистість та її права. Злочини та проступки проти особистості в Кримінальному кодексі Румунії 2004 року включають у себе як злочини проти людства, злочини та проступки проти життя людей, так і злочини проти свободи віросповідання та поваги до померлих. Подібний підхід (особистість, спільність, суспільство, держава) є більш «людяним» та в певній формі зустрічається в діючому законодавстві України.

Питання в тому, наскільки чітко повинна бути виражена ця особистісна спрямованість кримінального законодавства. З метою реалізації останньої практично 6 років тому була прийняття Концепція реформування кримінальної юстиції України від 8 квітня 2008 року № 311\2008, в якій серед новел було передбачено створення законодавства про кримінальні проступки. Подібний підхід до проблематики гуманізації кримінального законодавства не від-

¹ Туляков В. О. Криза кримінального права: суперечності догматів чи догматика суперечностей? / В. О. Туляков // Наукові праці Одеської національної юридичної академії : Т. VIII / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. Ю. М. Оборотов. — Одеса: Юридична література, 2009. — С. 296—302; Туляков В. О. Кримінальне право у дискурсі змін: від доктрини до реалізації / В. О. Туляков // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. Вип. 54 / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В. О. Туляков. — Одеса : Юридична література, 2010. — С. 25—31; Туляков В. Уголовный кодекс для потерпевших / Вячеслав Туляков // Новітні наукові дослідження держави і права. — 2011 : зб. наук. праць. — Том 1 / за ред. С. В. Ківалова, В. О. Тулякова, О. В. Козаченка. — Миколаїв : Іларіон, 2011. — С. 13—15.

разу віднайшов відображення в академічному середовищі, проте із часом отримав певне розповсюдження, з'явилися і перші монографічні дослідження цієї проблеми¹.

Монографічне дослідження, яке пропонується вашій увазі, і є якраз роботою молодого вченого, яким відстоюються ідеї таксономії кримінальних правопорушень, розповсюдження та побудови нових системних концептів кримінально-правової матерії, виходячи із класичного формально-догматичного підходу. М.М. Дмитрук послідовно аналізує сучасний стан проблеми, нормативні та системні передумови виділення категорії кримінального проступку, його властивості та характеристики, відмінності від адміністративних правопорушень та злочинів, оцінює перспективи та можливості реалізації цих ідей у відповідному нормативному акті.

Підхід до категоризації кримінальних правопорушень є типовим: ступінь тяжкості правопорушення оцінюється виходячи із ступеня його суспільної небезпеки, «прив'язки» до характеристик санкцій.

Можна довго дискутувати із приводу подібного роду ідей, проте в тому або іншому виді їх підтримують більшість дослідників цієї проблеми. Вважається, що із точки зору представників нормативістського підходу проблема категоризації кримінальних правопорушень буде зведена до трансформації діянь, за які можуть бути призначені покарання, пов'язані із виправно-трудовим впливом, у категорію злочинів та, відповідно, до трансформації правопорушень, пов'язаних із застосуванням інших, більш м'яких, покарань (іменованих у майбутньому як кримінальні стягнення) в категорію проступків.

Ця традиціоналістська модель найбільш чітко вписується в сучасні рамки проблеми таксономії кримінальних правопорушень із позиції їх правової природи та ознак. Хоча із нашої точки зору, це паліатив, що відображає необхідність існування перехідних кримінальних законів, які забезпечують стійкий розвиток суспільства та недопускають корінної ломки професійної та побутової правосвідомості.

Можливо, в майбутньому, з урахуванням ролі диспозитивності та публічності в кримінально-правовому регулюванні, слід було б у якості експериментальної моделі побудувати теоретичний образ Кримінального кодексу, виписаного більш ретельно під потреби потерпілих як фізичних і юридичних осіб (соціальних спільнот), яким кримінальним правопорушенням завдано матеріальної, моральної, психологічної шкоди.

¹ Дмитрук М. М. Категорія проступку у кримінально-правовій доктрині : Дис. ... канд. юрид. наук. — Одеса, 2012. — 228 с.

Це породжує необхідність вирішення низки питань, серед яких не тільки з'ясування місця і ролі інституту потерпілих від злочину у формуванні кримінальної та кримінологічної політики держави, але визначення примату особистої шкоди у визначенні критеріїв суспільної небезпеки кримінального правопорушення (злочину і проступку), при категоризації кримінальних правопорушень; ранжуванні складів кримінальних правопорушень в Особливій частині кримінального закону залежно від значущості охоронюваних благ для потерпілих.

Такий підхід визначення нормативних характеристик урахування думки потерпілого при притягненні до кримінальної відповідальності, призначення покарання, після звільнення від покарання та його відбування, при застосуванні заходів безпеки та заходів соціального захисту є, з нашої точки зору, більш послідовним і відображає перспективи сучасної кримінальної політики.

Проте це справа майбутнього. Сьогодні ж читачеві належить ознайомитися з сучасним баченням концепту кримінальних проступків як новелою в кримінально-правовій доктрині України.

В. О. Туляков,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки та техніки України